

A közművelődés helyzete és reakciói a koronavírus-járványra

Felvezetés

A Nemzeti Művelődési Intézet kapcsolatot tart az ország 3155 településén működő közösségi színtérrel és közművelődési intézménnyel, amellyel lefedjük az ország teljes területét. Mint a közművelődés országos szakmai-módszertani háttérintézménye (1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről 87.§), feladatunknak tekintjük a szakterület folyamatos monitorozását, és erre épített fejlesztések kezdeményezését. A koronavírus-járvány okozta pandémiás helyzet váratlanul érte az egész világot, az egyes országok és az egyes szakterületek eltérő gyorsasággal és megoldásokkal reagáltak rá a teljes bezárkózástól az óvintézkedések mellett megtartott tevékenységformákig. Ez mind a munka világára, mind a magánéletre, mind a kulturális, szabadidős tevékenységekre igaz világszerte. 2020. január 31-én Magyarországon felállt a Koronavírus-fertőzés Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs, majd a kezdeti egy-egy területre (ki- és beutazás, időszotthonok, központi nagyrendezvények stb.) vonatkozó intézkedések után Magyarország Kormánya a 40/2020. (III. 11.) kormányrendelet alapján

vészhelyzetet hirdetett ki, ami nagy mértékben érintette a közművelődési szektort. A részletszabályok több körben jelentek meg, a közművelődési területet elsősorban a 46/2020. (III. 16.) kormányrendelet szabályozta, amelynek értelmében többek között bezártak az intézmények a látogatók elől, elmaradtak a közösségi események, a rendszeres szakkörök, csoportok találkozási alkalmai meghíúsultak, a képzések online képzésekké váltak. A három hónapig tartó időszak intézkedéseit feloldó rendelkezések, enyhítések folyamatosan érvényesültek, így a 241/2020. (V. 27.) kormányrendelet már a szabadtéri rendezvényeket engedélyezte a járványügyi szabályok betartásával, majd június 18-tól egy jelentősebb enyhítő csomag lépett életbe (2020. évi LVII. törvény a veszélyhelyzet megszüntetéséről), amely feloldotta a korábbi rendelkezéseket, így a közművelődési intézmények működését korlátozó 46/2020. kormányrendelet is. Ehhez kapcsolódóan a 285/2020. (VI. 17.) kormányrendelet már ismét engedélyezi a rendezvények megtartását, csak a 23/2011. (III. 8) kormányrendelet szerinti zenés, táncos rendezvények létszámát korlátozza 500 főben, ami főként a könnyűzenei koncerteket, fesztiválokat érinti, ezekről 2020-ban a

szervezők lemondanak, időnként alternatív megoldásokat keresve kisebb rendezvények, ültetett koncertek stb. formájában.

A kutatás és válaszadói

A Nemzeti Művelődési Intézet a veszélyhelyzet életbe lépésével az azonnali online és telefonos szakmai tanácsadási tevékenységek mellett életre hívott egy olyan akciókutatást, amellyel folyamatában mértük a közművelődés területén a reakciókat a koronavírus-járvány okozta helyzetre, és lehetőségeinkhez mérten fejlesztéseket indítottunk el ezek eredményeképpen. Elsőként 2020. április 23-án vizsgáltuk online kérdőívvel, hogy ez a közösségi hálózat hogyan reagál a koronavírus-járványra, és az annak hatására életbe léptetett preventív intézkedésekre. A Művelődési Intézet kérdőíves felhívását az összes településre eljuttattuk, és egy nap alatt 1500 intézmény reagált, amivel az ország majdnem felét elértük. Ezt követően kéthetente mértük újra a változásokat, időről időre a helyzet adta változásokhoz igazodó újabb kérdések beemelésével is, miközben a kérdőív háromnegyede változatlan kérdéseket tartalmazott, ezzel bizto-

sítva a mért adatok, információk összehasonlíthatóságát az egyes időszakok között. A záró, ötödik alkalommal zajló kérdőívesítés 2020. június 24-én történt a prevenció intézkedések enyhülésekor, a közművelődési intézmények és színterek újraindítását követően (a június 18-ai „2020. évi LVII. törvény a veszélyhelyzet megszűnéséről” rendelkezései alapján). A Művelődési Intézet kérdőíves felhívására ekkor érkezett a legtöbb, 1810 települési válasz, amivel az ország több, mint felét elértük. (1. ábra)

Magyarország településszerkezetéből következően főként a kistelepülésekről érkeztek a vála-

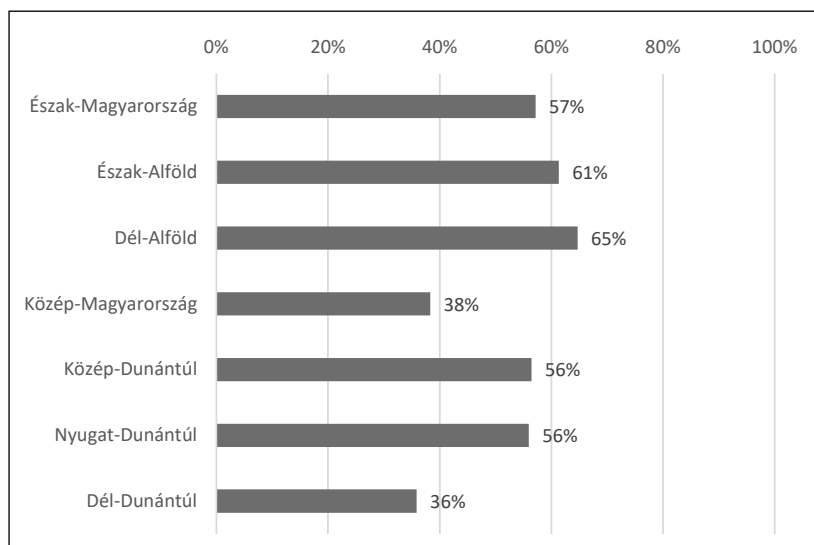
szok (75-80%-ban falvakból, a többi a városokból), de a legnagyobb, 100.000 fő feletti nagyvárosok mindegyike válaszolt, viszont ezen települések aránya alacsony az országos adatok esetén százalékos viszonyításban. (2. ábra) (14 db 100.000 fő feletti település van Magyarországon a 3155 településből összesen, még megyénként sem jut egy 100.000 fő feletti nagyváros. – A Központi Statisztikai Hivatal 2020. évi adatai alapján.)

Így a válaszadó településeken a településméretből fakadóan közösségi szinterek és művelődési házak működnek elsősorban. Az 1997. évi CXL. törvény szerinti további 4

szervezeti típusból (szabadidőközpont, gyermek- és ifjúsági ház, népi kézműves alkotóház, népfőiskola) mérésenként kis elemszámú (1-5 db) válasz érkezett, ezért ezeket a szervezeti típusokat külön nem tüntettük fel az ábrán. A válaszokat az intézmények vezetői, szakmai munkatársai vagy a fenntartó önkormányzat munkatársai adták. (3. ábra)

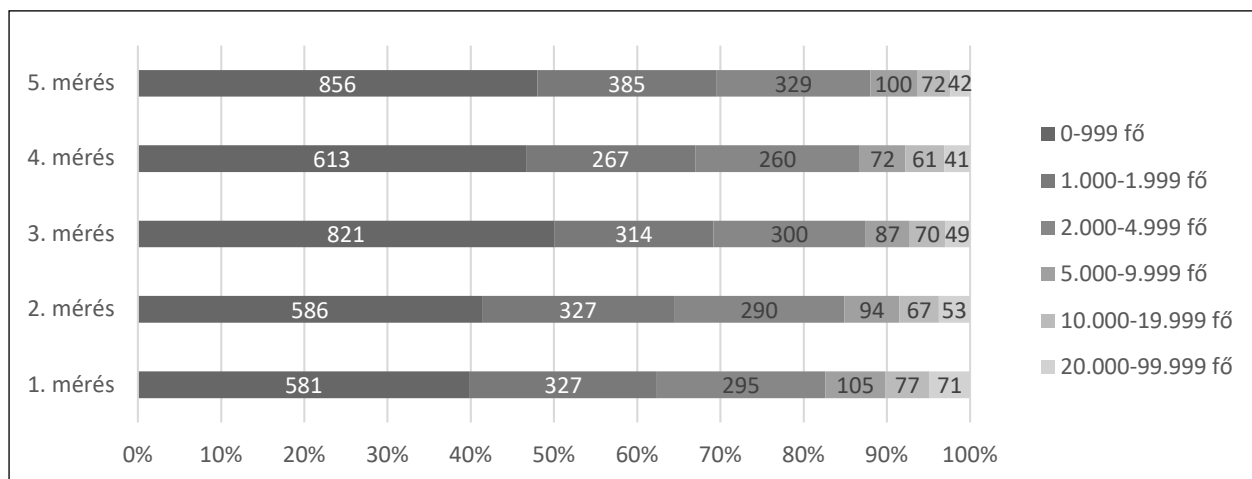
A válaszadó intézményeknek a munkatársi állománya többségében 1-2 közművelődési munkatársat jelent (55-60% esetén), akik az összes közművelődési tevékenységet összefogják, koordinálják. Jóval kevesebb a 3-5 munkatárs (15%), a 6-10 vagy annál több munkatárs (5-7%). Végzettségüket tekintve viszonylag sok intézményben (külön harmadában) van felsőfokú szakmai végzettséggel is rendelkező munkatárs, kisebb arányban középfokú szakmai végzettségű munkatárs (nyolcadában), a többiben azonban jelenleg még nincs szakmai végzettségű munkatárs. (4. ábra) (2021. január 1-től minden önkormányzatnak törvény adta kötelezettsége min. középfokú szakirányú végzettségű munkatárs alkalmazása közösségi szinterek esetén, a nagyobb intézményekben pedig diplomás szakirányú végzettségű munkatárs(ak) is szükségesek. 1997. évi CXL. törvény 78. §.)

1. ábra: A beérkezett adatszolgáltatások átlagos aránya az összes település számához viszonyítva régióként a 2-5 felmérések idején (%)*

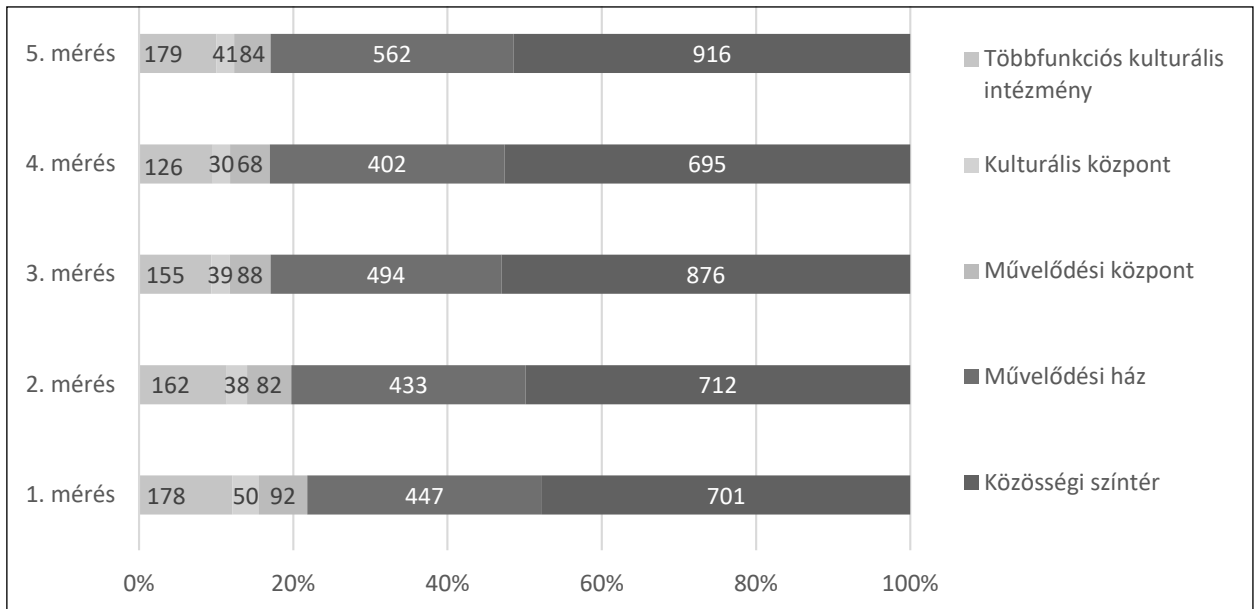

* Az 1. felmérés során még nem kérdeztük a válaszadók megyéjét, amely alapján régiós összesszám tudnánk adni.

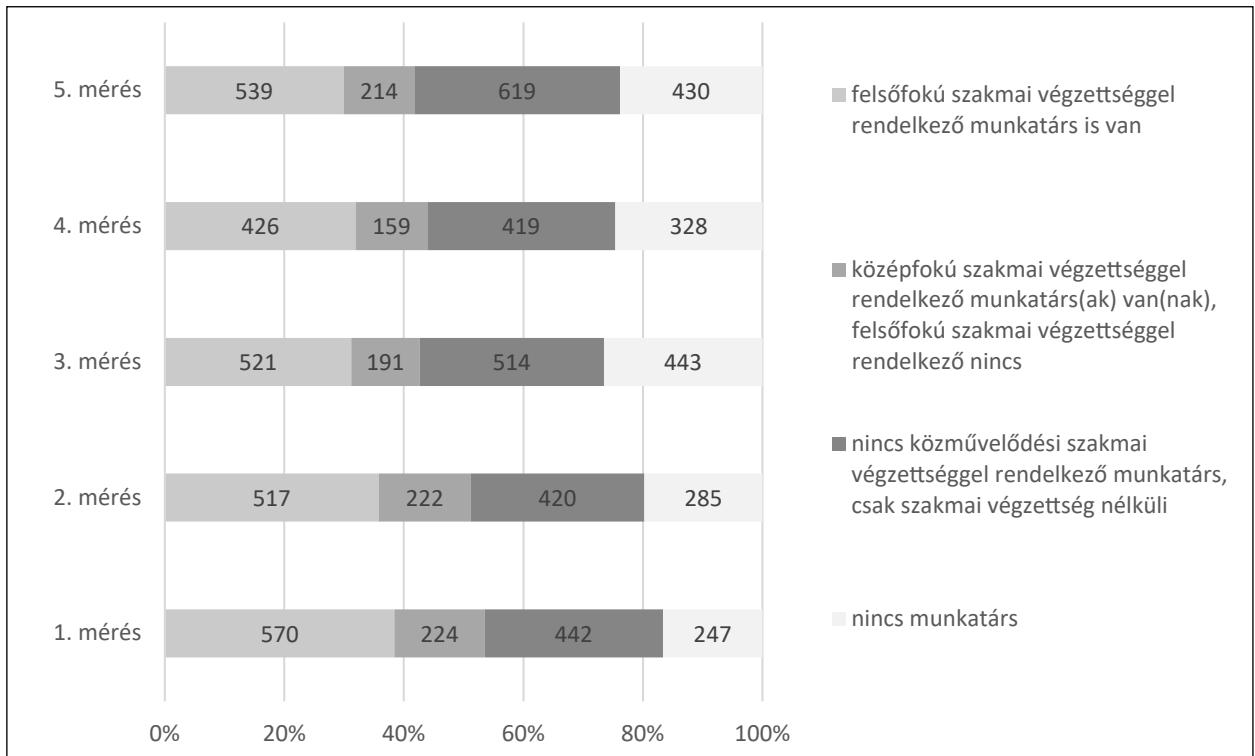
2. ábra: A válaszadó intézmények településének mérete (db, %)

3. ábra: A főbb válaszadó közművelődési szintér-/intézménytípusok (db, %)

4. ábra: A válaszadó közművelődési intézményben/szintéren dolgozó munkatársak végzettsége (fő, %)

Közművelődési reakciók a pandémiás időszakban

A közművelődési intézmények, színterek tevékenységváltozásai között az első mérés esetén kimagasló mennyiségben (felében) az intézmény eredeti funkcióját megtartotta, azonban bezárt az épület, a munkatársak végzik csak a mun-

kájukat ott, vagy részben otthoni munkavégzésben. Az arányszámok folyamatosan csökkentek, majd a negyedik kérdőívvezésnél már csak harmada, a záró kérdőívvezésnél pedig már csak kevesebb, mint ötöde nyilatkozott úgy, hogy az intézmény eredeti funkcióját megtartotta, azonban bezárt az épület, és a munkatársak végzik csak ott a munkájukat. Ez volt azonban a leg-

meghatározóbb választípus a tevékenységváltozásokra irányuló kérdések esetén. Az első mérés esetén még viszonylag alacsony (10%) volt azoknak a válaszadóknak a száma, akiknek az intézménye, színtere csak a látogatók előtt zárt be, és a munkatársak ott végezték a munkájukat. Az ötödik mérésre ez arány már 50%-ra nőtt, azt követően pedig mára mindenki vissza-

állt a munkahelyi munkavégzésre, csak a korban és/vagy egészségügyi állapotuk miatt veszélyeztetett munkavállalók maradtak otthoni munkavégzésben. Az intézmények, szinterek kisebb arányban (7-12%-ban) álltak át más funkciókra (raktározás, szociális funkciók), ezek a szervezetek az ötödik mérés időszakára és azt követően fokozatosan álltak vissza a közművelődési feladatokra. A korlátozások feloldása után óvatosan, és kellő körültekintés mellett ugyan, de egyre biztosabban újraindultak a kisebb közösségi események is. (5. ábra)

Az intézmény vezetői és munkatársai is átlagosan a munkaidejük 28%-ában tértek át az otthoni munkavégzésre a „nyitás” előtt, míg a záró kérdőíveknél már átlagosan csak 8%-os otthoni munkavégzést jeleztek a válaszadók. Ennek keretében a korábban is jellemző mun-

káiik egy részét, vagy a már egy ideje halasztott munkáikat végezték el, azonban egyértelműen úgy látják, hogy nem lehet minden korábbi feladatukat otthoni munkavégzésben ellátni. (6. ábra)

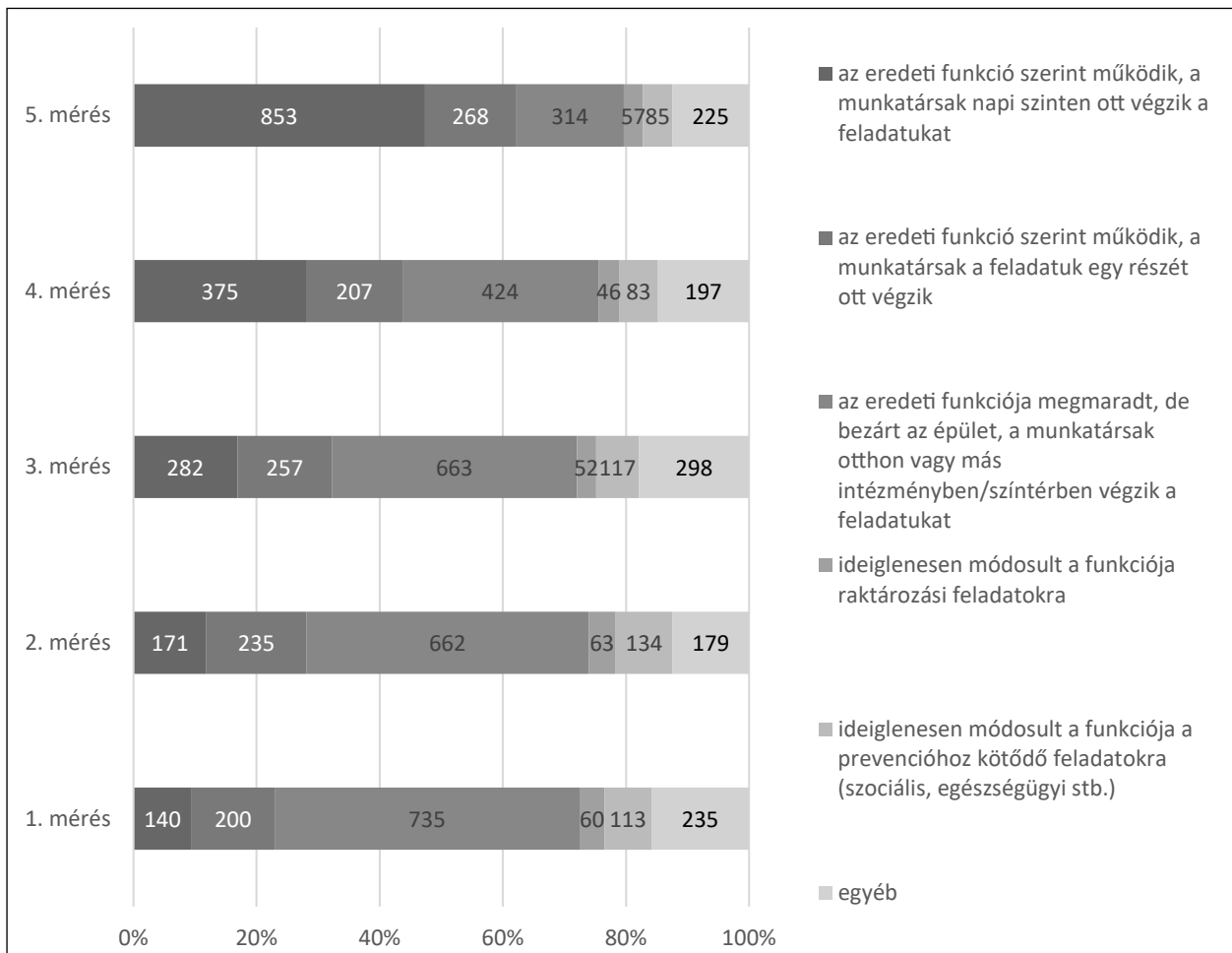
A humán erőforrás terén a többség (90%) úgy érzi, hogy nem történt jelentős változás, mindössze 3%-a váltott munkakört, elsősorban a szociális szektor irányába. A veszélyhelyzet kihirdetésétől (03. 11-től) a veszélyhelyzet lezártaig (06. 18-ig) 129 munkatársat bocsátottak el a válaszadó intézmények munkatársi állományából, és további 49 fő elbocsátását tervezik előre láthatóan az év folyamán.

Az intézmények/szervezetek legnagyobb arányban a személyes kontaktust igénylő közösségi eseményeket, rendezvényeket, fesztiválokat hagyták el a prevenciós intézkedések hatására, és ennek

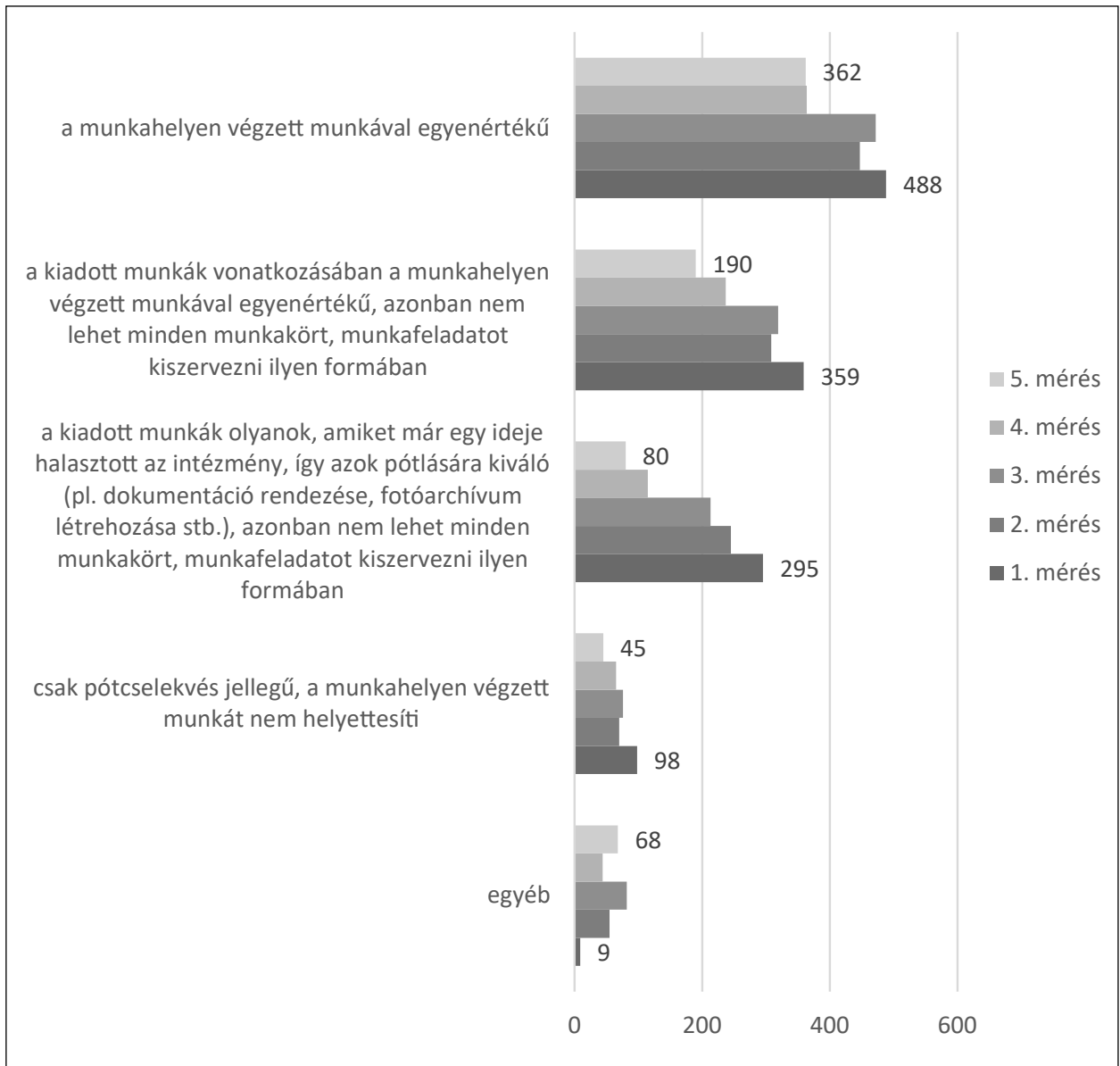
csak egy részét tudták átmenteni az online térbe. A válaszadók több, mint négyötöde azonban át tudta helyezni feladatainak legalább egy részét online formákra. Az áthelyezett feladatoknak több, mint fele jellemzően a munkatársak kapcsolattartására és fejlesztésére (pl. értekezletek, képzések), projekt- és háttértevékenységekre (selejtezés, dokumentálás stb.) vonatkozott. Új online felületek és innovatív tevékenységek a válaszadók tizedénél jöttek csak létre, de akik ilyen módon is éltek az online lehetőségekkel, azoknak több, mint harmada gondolja úgy, hogy a járvány lecsengése utáni időszakban is megőrzik ezeket a tevékenységeket. (7. ábra)

Az elmaradó tevékenységek helyett előtérbe kerültek a nagytakarítási feladatok (a válaszadók közel kétharmadánál), a felújítási, kar-

5. ábra: A válaszadó közművelődési szinterek/intézmények funkcióinak módosulása (eset, %)

6. ábra: Az otthoni munkavégzés hatékonysága az ezt választók szerint (db)

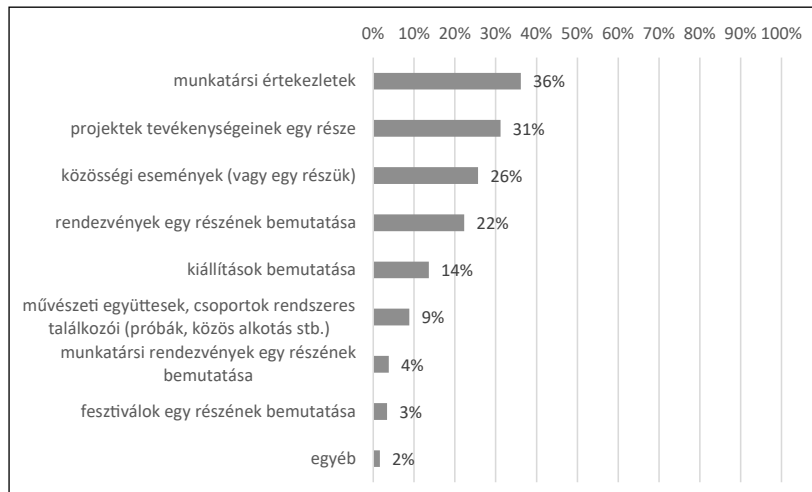

bantartási feladatok (a válaszadók harmadánál), a selejtezés (közel harmaduknál), illetve a leltározás és leltárelőnézés (a válaszadók ötödénél). Az időszakban új típusú vagy megerősödő feladatként jelent meg június közepéig (a válaszadók több, mint harmadánál) a szociális jellegű feladat (pl. idősgondozás), vagy a prevencióban való közreműködés (pl. maszkvarrás, adományosztás stb.), de a szakmai feladatok közül a munkatársak online továbbképzésére, kompetenciafejlesztésére is több időt tudott fordítani a válaszadók harmada. (8. ábra)

A közművelődésben vállalkozóként dolgozó műszaki szakembereket (hang- és fénytechnikusok, vetítéstechnikusok, színpadtechnikusok) is nehezen érintette a járvány. A válaszadók közel fele számolt be arról, hogy rendszeresen bevonnak a programjaik megvalósításába ilyen vállalkozókat, akiknek a száma az összesített becsléseik szerint megközelíti a 9000 alkalmat. Az elmaradt események száma a becslések szerint 6000 alkalomnál is többre tehető, az ezek nyomán kiesett vállalkozói bevételeket összesítve pedig 870 millió forintot meghaladó összegűre becsülték a

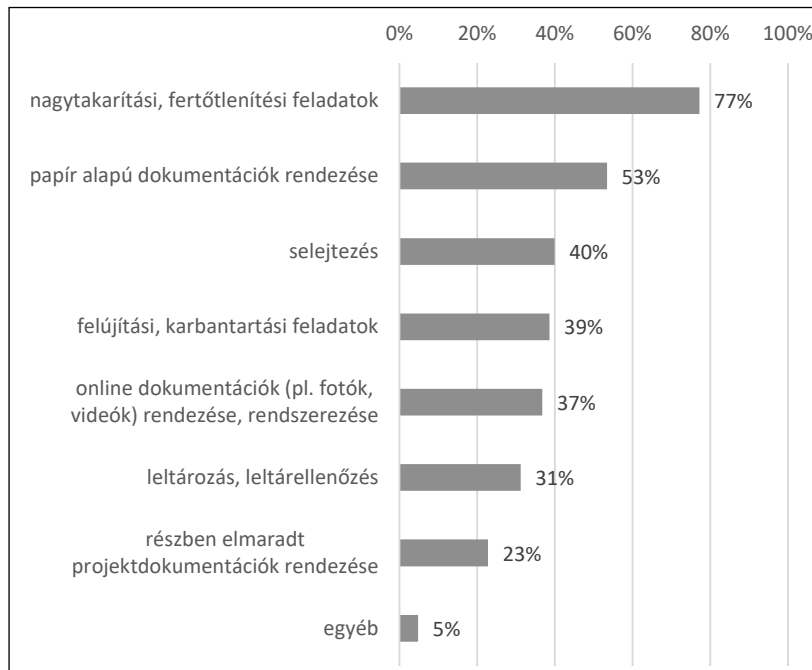
válaszadók. Erre reagálva Magyarország Kormánya az 1290/2020. kormányhatározat alapján támogatást nyújtott a Nemzeti Művelődési Intézetnek, hogy az elmaradt közművelődési rendezvények, tevékenységek hang-, fény- és színpadtechnikai feladatait ellátó vállalkozóknak a kimaradt bevételeit részben pótolja, ezzel enyhítve az egzisztenciális nehézségüket. A támogatás célja, hogy a technikai partnerek a pandémiás időszak elmúlásával is segíteni tudják a közművelődést, és aktív háttértámogatói, szereplői maradhassanak a helyi kulturális életnek.

7. ábra: A válaszadó által az online térbe áthelyezett feladatok (az egyes feladatokat választók átlagos aránya a mérések során, %*)

* A kitöltők az online kérdőívben több válaszlehetőséget is bejelölhettek.

8. ábra: Előtérbe került feladatok a válaszadónál (az egyes feladatokat választók átlagos aránya a mérések során, %*)

Közművelődés a veszélyhelyzet utáni időszakban

A rendhagyó időszak révén réven a korábbinál több intézmény vállalkozik a minősített közművelődési cím pályázaton történő elindulásra, ami a szakma minőségbiztosítását fejleszti. (10/2010. (III. 11.) OKM rendelet a „Minősített Közművelődési Intézmény Cím” és a „Közművelődési Minőség

Díj” adományozásáról.) Idén a Közművelődési Minőség Díjra a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Aba-Novák Agóra Kulturális Központ nyújtotta be jelentkezését, míg a Minősített Közművelődési Intézmény Címre 18 szervezet jelentkezése érkezett be.

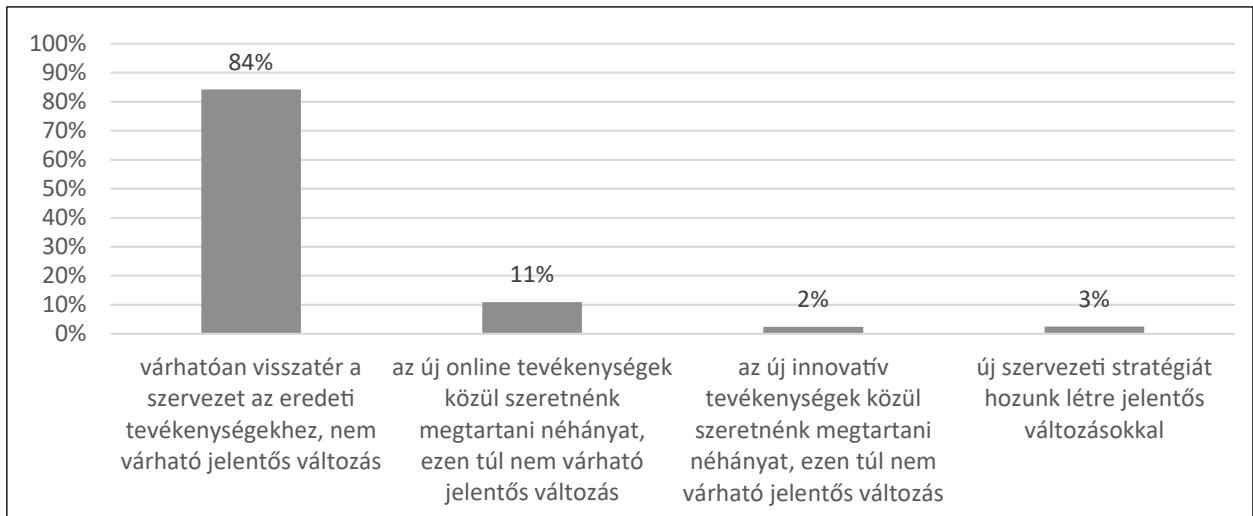
A jövő vonatkozásában a koronavírus-járvány lecsengését követő időszakban ugyanakkor a válaszadók 84%-a várhatóan visszatér az eredeti tevékenységéhez, és nem

vár jelentős változást. Az online közösségi szolgáltatásokat indítók szeretnék megtartani ezekből a tevékenységekből sikeres megoldásokat, de új szervezeti stratégiát és jelentős innovációt kis arányban figyelhetünk meg a közművelődés területén. (9. ábra)

A nyitás és a helyreállítás megkezdődött, a válaszadók több, mint fele azonban úgy látja, hogy az idén a korábbi éveketől szűkebb nyári programkínálattal tud csak jelentkezni a létszámkorlátok és a biztonsági intézkedések betartása mellett. Nyári táborokat kétharmaduk egyáltalán nem vállal, míg egyharmaduk csak nem bentlakásos, napközbeni tábort indít el az idei szezonban. (10. ábra)

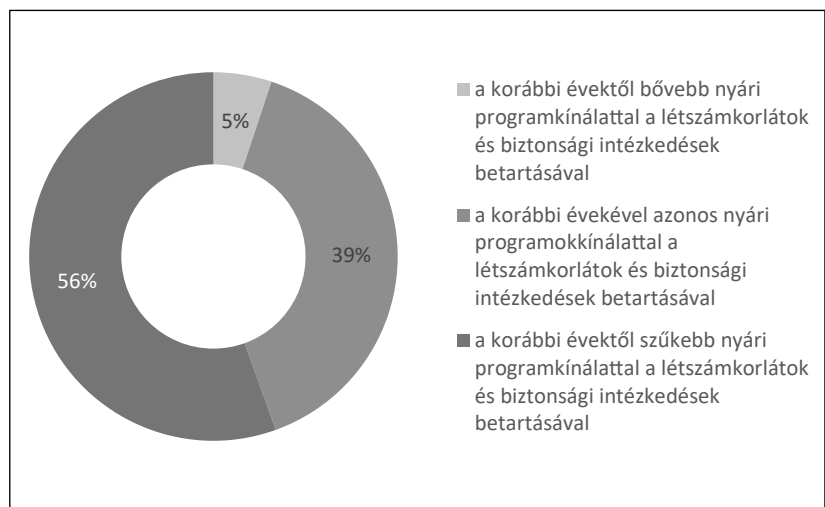
A vizsgálatok rámutattak a nehéz időkben a közművelődés feltételrendszerében rejlő lehetőségekre és problémákra is, és hasznos információval szolgálnak erről az időszakról a későbbiekre. A kéthetenkénti célvizsgálatokat a terület éber tartására, a lehetőségek megosztására is sikerrel használtuk a Nemzeti Művelődési Intézetben. Támogattuk a közművelődés hálózatát tanácsadással, jó gyakorlatok átadásával, online képzésekkel, az önképzést segítő online szakmai anyagokkal. Segítettük az intézmények dokumentációs hátterének rendbetételét, a közművelődési rendeletek, alapító okiratok, szolgáltatási tervek stb. javítását, fejlesztését azoknál a településeknél, amelyek igényelték ezt a szakmai támogatást. A pandémiás időszakot követő hónapokban a közösségi élet lassan, de fokozatosan újra beindult az ország településein. A szakma tudományos konferenciája, a Durkó Mátyás Konferencia is új időpontra került: a megszokott június végi időpontról 2020. szeptember 3-4-re, ahol a tudományos és gyakorlati szakemberek számos előadásban a koronavírus-járvány okozta helyzetet elemzik, ezzel is méginkább felkészülve arra, hogy

9. ábra: Tervezett változások a pandémiás időszak után a válaszadóknál (a válaszlehetőségek átlagos aránya a mérések során, %)

hasonló időszakokban hogyan tud a közművelődés gyorsabban, rugalmasabban, az online közösségépítés eszköztárával reagálni a megváltozott helyzetre. Ebben a konferencia témájául is választott hálózatosodás erősítése kulcsfontosságú lehet: egymástól tanulva, hálózatban összefogva sikeresebb kezdeményezések indulhatnak el, amelyeken a hálózat tagjai szakmailag, módszertanilag, de emberileg is nagy mértékben tudják támogatni egymást a közösségek megtartása, fejlesztése, és ezeken keresztül a települések fejlesztése érdekében.

10. ábra: A válaszadók programjai a látogatók újbóli fogadására (5. mérés*, %)

* Ezt a kérdést csak az 5. záró felmérésben tettük fel.

DR. JUHÁSZ ERIKA okleveles művelődési és felnőttképzési menedzserként a Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett 1998-ban, majd ugyanitt (az akkor már Debreceni Egyetemen) szerezte meg a PhD fokozatát 2005-ben. A Debreceni Egyetem oktatója több mint 20 éve, jelenleg tanszékvezető docense. Emellett 2015 óta a Nemzeti Művelődési Intézetben az országos közművelődési képzési és kutatási folyamatok vezetője, jelenleg szakmafejlesztési igazgatója. Számos civil szervezet aktív tagja, elnöke a KultúrÁsz Közhasznú Egyesületnek, alelnöke a Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesületének, valamint a Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesületének. Az MTA köztisztviselője, elnöke az MTA DAB Művelődéstudományi Bizottságának. Főszerkesztője a Kulturális Szemle folyóiratnak, szerkesztőbizottsági tagja a Hungarian Educational Research Journal, valamint a Scientific Journal: Psychology and Patopsychology of Child nemzetközi folyóiratoknak. Fő kutatási területei: közösségi művelődés, közművelődés és képzés-felnőttképzés kapcsolata, a felnőttképzés és a közösségi művelődés intézményrendszere, módszertana, közösségfejlesztés, civilek a kultúrában és az oktatásban. Fő műve: A felnőttképzés és művelődése gyakor és ma Magyarországon (2016., Csokonai Kiadó, Debrecen, elérhető: <http://mek.oszk.hu/16200/16283/>).

GÉGÉNY JÁNOS szociológus diplomát szerzett kutatás és projektmenedzsment szakirányon a Debreceni Egyetemen. Tanulmányai mellett szakmai és interdiszciplináris kutatócsoportokban dolgozott, bekapcsolódott a Debreceni Egyetem Politikatudományi és Szociológiai Intézetének munkájába, alapító tagként vett részt a SZÖSZ (Szociális Összefogást Szorgalmazók) Mindenkiért Egyesület és az InnoDE – Innovációk a társadalomért kutatócsoport projektjeibe, de volt már újságíró, hallgatói képviselő, és a Debreceni Egyetem Prezi Nagykövete is. 2017-től a Nemzeti Művelődési Intézet Szakmafejlesztési Igazgatóságának kutató-fejlesztő munkatársa. Főbb érdeklődési-kutatási területei a társadalom-, innováció-, és kultúrakutatás.